

Research Paper

Factors Affecting Tax Evasion Using Structural Equation Techniques - The Role of Tax Knowledge as a Moderator

Bahram Mohseni Maleki*¹ ¹ Assistant Prof, Accounting Department, University of Mazandaran, Babolsar, Iran

10.22080/IEJM.2021.20136.1810

Received:

November 3, 2020

Accepted:

May 12, 2021

Available online:

October 29, 2021

JEL classification:

A10, H25, H26, H71, K34

Keywords:

Tax evasion, Tax, Structural equations, Tax knowledge, Professional ethics.

Abstract

Tax, as one of the most important financing Sources of government, play an important role in economic growth and income distribution and depending on their level of development and economic structure. Given the role of taxes in the economy, the phenomenon of tax evasion, which is derived from the lack of professional ethics, as a counter-value can be a serious threat to tax culture and, consequently, the realization of social welfare, and for this reason, the need to identify the causes and intensification of tax evasion due to neglect of ethical aspects and provide solutions in this regard is worth discussing. Investigating the phenomenon of tax evasion and identifying important factors in its formation helps to provide the most appropriate strategies and infrastructure to prevent and reduce it. Tax evasion has not only economic roots, but also the role of social and institutional factors in its formation. Therefore, the main purpose of this study is to investigate the factors affecting tax evasion by considering the moderating role of tax knowledge. The statistical population of this study was taxpayers of various tax occupations during 2019 and the first half of 2020. Eight cases affecting tax evasion were examined according to Fisher (1992) Modified 4-factor questionnaire. Based on a questionnaire distributed among taxpayers, results show that the variables of non-compliance (Tax rate and income level) and tax system (Probability of discovery, tax offenses, complexity of the tax system and comprehensible government roles) have a positive and significant relationship with the tax evasion variable, While the influence and attitude of peers has not been an effective factor in tax evasion. Also, tax knowledge, as a moderating variable, affects the relationship between significant factors and tax evasion.

*Corresponding Author: Bahram Mohseni Maleki
Address: Accounting Department, University of Mazandaran, Babolsar, Iran

Email: b.mohsenim@umz.ac.ir
Tel: 09125940951

Extended Abstract

1. Introduction

Taxes are a primary tool for financing governments to provide public services. As Chen (2003) stated, the provision of public services requires a reasonable tax rate. The inability of governments to collect adequate taxes leads to a lack of adequate and appropriate services to society. The phenomenon of tax evasion and tax avoidance are two important elements for non-payment of taxes by individuals in society. According to Fagariba (2016), tax evasion is a deliberate refusal of taxpayers from legal obligations and is a deliberate and intentional violation of tax laws to hide the sources and amount of taxes to reduce tax payments, which can have a significant impact on public service delivery and it has the economic growth of the society and can include low profit announcement, overestimation of expenses, non-recognition of some incomes, etc. Investigating the phenomenon of tax evasion and identifying important factors in its formation helps to provide the most appropriate strategies and infrastructure to prevent and reduce it. Tax evasion is not just about economic roots. Rather, the role of social and institutional factors in its formation must be considered. In general, in economic texts, several factors are influential in the formation and intensification of tax evasion, including "tax rates", "poor cooperation of affiliated institutions", "complexity of laws and regulations", "lack of an efficient information system", "Extension of tax exemptions", "inflation", "tax ethics", "income level of individuals", "unemployment" and "import tariffs on goods and services" were mentioned (DeMille, 2019). According to the above explanations, the main purpose of this

study is to investigate the factors affecting the phenomenon of tax evasion in Iran. Identifying these factors can help the country's tax system to obtain appropriate strategies for tax collection and identify ways to avoid tax evasion and ultimately reduce it.

2. Research Methodology

This research is a correlational, descriptive and content analysis research and is a questionnaire and library survey in terms of practical purpose and data collection. Domestic and foreign specialized journals were used to write and collect the required information in the theoretical foundations section. The initial questionnaire used was related to Fisher (1992) 4-factor tax compliance model, which was modified after receiving expert opinions. The statistical population of this study was taxpayers of various tax occupations. The initial questionnaire was provided to 18 experts. Finally, the opinions and suggestions of experts were received and finally about 512 questionnaires were distributed among taxpayers for 2019 and the first half of 2020 throughout the country and finally 158 complete questionnaires were collected and reviewed. Structural equation modeling has also been used to test the hypotheses. The structural equation model is a special causal structure between a set of hidden variables and observable variables. Using the structural equation model, the relationships between the hidden variables with each other and also the items of measurement of each hidden variable with the related variable can be examined.

3. Research Findings

The results show that 71% of the respondents were male and 29% were female. The results also show that out of the total number of respondents, about 61% had a bachelor's degree and also about 40% owned jobs. The results of descriptive statistics show that most of the job respondents were wholesale / retail and service respondents. To investigate the factors affecting tax evasion, first the results of the collected questionnaire in terms of reliability and validity have been tested. Factor load coefficients, Cronbach's alpha coefficients and combined reliability were used to evaluate the reliability. Convergent validity and then divergent validity were used for validity. The results show that at the 95% confidence level, the variables of non-compliance opportunity, tax system has a positive and significant relationship with the tax evasion variable. That is, each of these factors has a positive and significant impact on tax evasion. On the other hand, the variable of influence and attitude of peers has no significant relationship with tax evasion. In addition, the study of the constituent factors of each structure also indicates that all variables are significant at the 95% confidence level, which means the correct choice of the constituent factors of each structure. Tax knowledge was also examined as a moderating variable. Therefore, according to theoretical foundations and following the opinions of experts, the factor of tax knowledge has been studied as a moderating variable on the relationship between the factors that constitute tax evasion. To investigate this issue, the moderator variable has been entered into the model separately in each of the structures. The results show that tax

knowledge has an effect on the relationship between non-compliance indicators and the tax system in tax evasion, but does not have a significant effect on the relationship between peer attitudes and tax evasion.

4. Conclusion

The purpose of this study is to identify the factors affecting tax evasion. Eight cases affecting tax evasion were examined according to Fisher (1992) Modified 4-factor questionnaire. According to the questionnaire distributed among taxpayers, the results indicate that the factors of non-compliance (tax rate and income level) and tax system (probability of detection, tax offenses, complexity of the tax system and understandable government maps) are effective in explaining taxpayer tax evasion behavior. The results of additional tests also showed that tax knowledge as a moderating factor can play an important role in the relationship between factors affecting tax evasion. The results of this study can influence the decisions of the Tax Administration and legislators to ensure the collection of taxes and prevent tax evasion. The low rate of tax offenses, which in principle cannot be a deterrent to tax evasion, can be considered by legislators in tax law. On the other hand, it is suggested to the Tax Affairs Organization to increase the level of their ability to detect tax evasion by holding various awareness courses for employees, because as the results showed, low probability of detection is one of the important factors in tax evasion.

5. Funding

There is no funding support.

6. Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the

article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work

7. Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

8. Acknowledgments

We are grateful to all the persons for scientific consulting in this paper.

علمی

عوامل مؤثر بر فرار مالیاتی با استفاده از تکنیک معادلات ساختاری- نقش تعدیل‌کنندگی دانش مالیاتی

بهرام محسنی ملکی*^۱ ID^۱ استادیار حسابداری دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

doi 10.22080/IEJM.2021.20136.1810

چکیده

مالیات به‌عنوان یکی از مهم‌ترین منابع تأمین مخارج دولت، نقش به‌سزایی در رشد اقتصادی و توزیع درآمد ایفا می‌کند و میزان آن بستگی به سطح توسعه و ساختار اقتصادی آن دارد. با توجه به نقش مالیات در اقتصاد، پدیده فرار مالیاتی که برگرفته از عدم رعایت اخلاق حرفه‌ای می‌باشد، به عنوان یک ضد ارزش می‌تواند تهدیدی جدی برای فرهنگ مالیاتی و به تبع آن تحقق رفاه اجتماعی باشد و به همین علت ضرورت شناخت عوامل بروز و تشدید فرار مالیاتی و ارائه راه‌کارهایی در این خصوص بحثی در خور مطالعه و بررسی می‌باشد. بررسی پدیده فرار مالیاتی و شناسایی عوامل مهم شکل‌گیری آن کمک می‌کند تا بتوان مناسب‌ترین راهبردها و زیرساخت‌های لازم برای جلوگیری و کاهش آن فراهم آید. فرار مالیاتی تنها ریشه اقتصادی ندارد و نقش عوامل اجتماعی و نهادی نیز در شکل‌گیری آن بایستی در نظر گرفته شود. از این رو هدف اصلی این مطالعه بررسی عوامل مؤثر بر فرار مالیاتی با در نظر گرفتن نقش تعدیل‌کنندگی دانش مالیاتی می‌باشد. جامعه آماری این مطالعه مؤدیان انواع مشاغل مالیاتی در طی سال ۱۳۹۸ و نیمه اول سال ۱۳۹۹ بوده است. ۸ مورد تاثیرگذار بر فرار مالیاتی طبق پرسشنامه ۴ عاملی تعدیل شده فیشر (۱۹۹۲)، مورد بررسی قرار گرفت. بر اساس پرسشنامه توزیع شده بین مؤدیان مالیاتی، نتایج نشان می‌دهد که متغیرهای فرصت عدم رعایت (نرخ مالیات و سطح درآمد) و سیستم مالیاتی (احتمال کشف، جرایم مالیاتی، پیچیدگی سیستم مالیاتی و نقش‌های قابل درک دولت)، با متغیر فرار مالیاتی رابطه مثبت و معناداری دارد. در حالی که تاثیر و نگرش هم‌تایان، عامل تاثیرگذاری در فرار مالیاتی نبوده است. همچنین دانش مالیاتی، به عنوان یک متغیر تعدیل‌کننده، بر رابطه عوامل معنادار و فرار مالیاتی تاثیرگذار است.

تاریخ دریافت:

۱۳ آبان ۱۳۹۹

تاریخ پذیرش:

۲۲ اردیبهشت ۱۴۰۰

تاریخ انتشار:

۷ آبان ۱۴۰۰

کلیدواژه‌ها:

فرار مالیاتی، مالیات، معادلات ساختاری، دانش مالیاتی، اخلاق حرفه‌ای

طبقه‌بندی:

A10, H25, H26, H71, K34

* نویسنده مسئول: بهرام محسنی ملکی

آدرس: مازندران، بابلسر، دانشگاه مازندران، دانشکده علوم

اقتصاد و اداری، گروه حسابداری

ایمیل: b.mohsenim@umz.ac.ir

تلفن: ۰۹۱۲۵۹۴۰۹۵۱

۱ مقدمه

می‌رسد ممیز محوری اصلی‌ترین و شایع‌ترین معضل در مسئله مبارزه با فرار مالیاتی است. نسبت مالیات به تولید ناخالص داخلی در ایران که یکی از ابزارهای بسیار مهم ارزیابی عملکرد کلان نظام مالیاتی کشورها بوده و سنجه خوبی برای سنجش بار مالیاتی اقتصاد کشور و آحاد جامعه و همچنین معیاری برای ارزیابی میزان کارایی نظام مالیاتی است، نشان دهنده این است که در سال ۱۳۹۷ این عدد در ایران حدود ۹٫۲ درصد بوده است در حالی که اگرچه شاخص مذکور رو به بهبود است، اما این شاخص در ایران نسبت به متوسط جهانی فاصله بسیاری دارد. این شاخص در کشورهای عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) با میانگین ۳۴٫۱۹ درصد در سال ۲۰۱۷ اعلام شده است. هم چنین بر اساس داده‌های بانک جهانی متوسط جهانی این شاخص در سال ۲۰۱۷، بالغ بر ۱۵٫۲ درصد محاسبه شده است. حجم گسترده فرار مالیاتی، پیامدهای منفی بسیاری را در پی دارد که برخی از این پیامدها برای تمامی اقتصادها و برخی نیز برای اقتصاد ایران موضوعیت دارند. "کاهش توان رقابتی فعالان اقتصادی در بخش رسمی"، "شفافیت اقتصادی پایین"، "ناکارآمدی سیاست‌های دولت"، "ایجاد اختلال در خدمات عمومی دولت"، "نابرابری درآمد و ثروت"، "تضعیف فرهنگ مالیاتی"، از جمله پیامدهای عمومی گسترده فرار مالیاتی در یک اقتصاد و "بی‌ثباتی اقتصادی" و "تداوم وابستگی بودجه دولت به منابع نفتی" از مهمترین پیامدهای گسترده فرار مالیاتی در اقتصاد ایران می‌باشند (وزارت امور اقتصاد و دارایی، ۱۳۹۷).

بررسی پدیده فرار مالیاتی و شناسایی عوامل مهم شکل‌گیری آن کمک می‌کند تا بتوان مناسب‌ترین راهبردها و زیرساخت‌های لازم برای جلوگیری و

مالیات به عنوان یک ابزار اولیه برای تامین مالی دولت‌ها جهت انجام خدمات عمومی به شمار می‌آید. همان‌گونه که چن^۱ (۲۰۰۳) بیان کرد ارائه خدمات عمومی نیازمند یک نرخ مالیاتی منطقی می‌باشد. عدم توانایی دولت‌ها در جهت جمع‌آوری کافی مالیات‌ها، منجر به عدم ارائه خدمات کافی و مناسب به جامعه می‌شود. پدیده فرار مالیاتی و اجتناب مالیاتی به عنوان دو عنصر مهم برای عدم پرداخت مالیات توسط افراد جامعه است. از دیدگاه فاگاریبا^۲ (۲۰۱۶)، فرار مالیاتی، امتناع عمدی پرداخت‌کنندگان مالیات از تعهدات قانونی بوده و به عنوان نقض عمدی و هدفمند قوانین مالیاتی در جهت پنهان کردن منابع و میزان مالیات‌ها در جهت کاهش پرداخت مالیات است که می‌تواند تاثیر چشم‌گیری در ارائه خدمات عمومی و رشد اقتصادی جامعه داشته باشد و می‌تواند شامل اعلام پایین سود، برآورد بیش از حد هزینه‌ها، عدم شناسایی برخی درآمدها و ... باشد. فرار مالیاتی دارای اثر منفی بر کل سیستم اقتصادی هر کشور است که بر صحت اطلاعات اقتصاد خرد تأثیر گذاشته و منجر به تخصیص نادرست منابع می‌شود. علاوه بر این، فرار مالیاتی توزیع درآمد را به روشی خودسرانه و نامنظم تنظیم می‌کند. افزایش فرار مالیاتی در هر کشوری به معنای این است که دولت‌ها در اجرای تعهدات خود برای افزایش سطح رفاه شهروندان، ناتوان خواهند شد (دی میل^۳، ۲۰۱۹).

در ایران، فرار مالیاتی عموماً از طریق استفاده از کارت‌های بازرگانی دیگران، صدور فاکتورهای صوری و دو دفتره بودن، حساب‌های اجاره‌ای، دستگاه‌های پوز بی‌هویت، قاچاق کالا، عدم اعلام سود واقعی، فعالیت‌های پنهان اقتصادی، دور زدن قانون، کتمان و عدم ارائه اطلاعات شغلی و ممیز محور بودن سازمان مالیات رخ می‌دهد؛ که به نظر

³ Demle

¹ Chen

² Fagariba

نشان داده شده و همچنین منابع مالیاتی و مبالغ دریافتی نادرست نشان داده می‌شود.

از تعاریف فوق، مفاهیم زیر قابل استنباط است:

(الف) وقتی سازمان‌ها یا افراد به طور کامل نتوانند درآمد خود را ثبت کنند، منافع و سود خود را کمتر نشان داده و در افزایش هزینه‌های خود اغراق می‌کنند و

(ب) بازار سیاه فرار مالیاتی افزایش یافته و قوانین و مقررات نیز دیگر نمی‌توانند به درستی عمل کنند.

به طور کلی می‌توان گفت فرار مالیاتی جزء اصلی فعالیت‌های زیرزمینی یا بخش نامنظم اقتصاد بوده و اقتصاددانان بیش از پیش به دنبال تجزیه و تحلیل این پدیده هستند. اهمیت این موضوع به اندازه‌ای است که اشنايدر^۳ (۲۰۰۵)، اقتصاد زیرزمینی را با فرار مالیاتی یکی در نظر گرفته است. یک توجیه برای این تشابه این است که درآمد گزارش نشده شامل آن دسته از فعالیت‌های اقتصادی است که در صورت گزارش به دولت، ملزم به پرداخت مالیات هستند.

با توجه به توضیحات فوق، فرار مالیاتی به امتناع مداوم یا آگاهانه شهروندان از پذیرش قوانین مالیاتی و کاهش عمدی درآمد به منظور کاهش بدهی‌های مالیاتی اشاره دارد.

عوامل مؤثر بر فرار مالیاتی

مطالعه رفتار شهروندان یک جامعه امر ضروری برای تدوین کنندگان قوانین و مقررات به منظور غلبه بر انواع بی‌اعتمادی در میان شهروندان است. برخی از مهم‌ترین مدل‌های بررسی رفتار شهروندان در حوزه مالیات مربوط به بکر^۴ (۱۹۸۷) و فیشر^۵ (۱۹۹۲) بوده است. در این پژوهش‌ها عوامل متعددی از قبیل جمعیت شناختی، فرصت عدم تطابق، عوامل

کاهش آن فراهم آید. فرار مالیاتی تنها ریشه اقتصادی ندارد و نقش عوامل اجتماعی و نهادی نیز در شکل‌گیری آن بایستی در نظر گرفته شود. به طور کلی در متون اقتصادی، عوامل متعددی در شکل‌گیری و تشدید فرار مالیاتی موثرند که از آن جمله می‌توان به "نرخ مالیات"، "همکاری ضعیف نهادها و موسسات وابسته"، "پیچیدگی قوانین و مقررات"، "فقدان سیستم اطلاعاتی کارآمد"، "گسترده‌گی معافیت‌های مالیاتی"، "تورم"، "اخلاق مالیاتی"، "سطح درآمد افراد"، "بیکاری" و "تعرفه واردات کالا و خدمات" اشاره نمود (دی میل، ۲۰۱۹).

با توجه به توضیحات فوق، هدف اصلی این مطالعه بررسی عوامل مؤثر بر پدیده فرار مالیاتی در ایران می‌باشد. شناسایی این عوامل می‌تواند به سیستم مالیاتی کشور برای اخذ استراتژی‌های مناسب جهت وصول مالیات و شناسایی راه‌های فرار مالیاتی و در نهایت کاهش آن کمک کند.

۲ مبانی نظری

مفهوم فرار مالیاتی

فرار مالیاتی به معنای جعل و یا عدم افشای اطلاعات، به عنوان ابزاری برای کاهش مالیات بوده که همواره از نظر قانونی غیرقابل قبول تلقی می‌شود. فرار مالیاتی می‌تواند در جایی اتفاق بیفتد که مؤدیان برای فرار از پرداخت مالیات، روش‌های متقلبانه را به کار می‌گیرند (لیدیا^۱، ۲۰۱۱).

هنان^۲ (۲۰۱۴)، فرار مالیاتی را نوعی اقدام غیرقانونی برای فرار از پرداخت مالیات توسط مؤدیان تعریف نموده است. بر این اساس، از طرفی بخشی از درآمد/سود مشمول مالیات و یا سایر فعالیت‌های مرتبط با افزایش مالیات پنهان شده و از سویی دیگر عوامل کاهش‌دهنده مالیات از قبیل هزینه‌ها، معافیت‌ها و اعتبارات مالیاتی، آگاهانه بیش از حد

⁴ . Becker

⁵ . Fisher

¹ . Lidia

² . Hannan

³ . Schneider

همتایان به معنای الگوبرداری مؤدیان از سایر مؤدیان در رعایت یا عدم رعایت قوانین و مقررات می‌باشد. عوامل جمعیت شناختی نیز دربردارنده مفاهیمی هم‌چون سن، جنسیت، وضعیت تأهل و ... می‌باشد.

آثار فرار مالیاتی

پدیده فرار مالیاتی آثار سویی بر اقتصاد دارد که از جمله مهم‌ترین این آثار عبارت است از: رشد تولید ناخالص داخلی، رشد مصرف انرژی و رشد تقاضای پول.

رشد تولید ناخالص داخلی: فرار مالیاتی اثر مبهمی بر رشد اقتصادی دارد. از یک طرف گروهی معتقدند که افزایش فعالیت‌های زیرزمینی بنا به دلایلی می‌تواند باعث کاهش تولید ناخالص داخلی شود. بالاتر بودن هزینه‌های فعالیت و تولید در بخش واقعی و رسمی اقتصاد نسبت به اقتصاد زیرزمینی موجب می‌شود که بنگاه‌های موجود در بخش رسمی توان رقابت کمتری با بخش زیرزمینی داشته باشند و لذا در بلندمدت منجر به خروج این بنگاه‌ها از بخش رسمی شده و به کاهش تولید ناخالص داخلی منجر می‌شود (پیرایی و رجایی، ۱۳۹۴).

رشد مصرف انرژی: بنگاه‌های تولیدی و خدماتی از مواد اولیه و عوامل تولیدی برای تولید کالا و ارائه خدمات بهره می‌جویند. افزایش در استفاده از انرژی (به عنوان عامل تولید)، به معنای افزایش در تولید کالا و خدمات در اقتصاد رسمی و زیرزمینی محسوب می‌شود. بنابراین افزایش در مصرف انرژی می‌تواند نشان‌دهنده افزایش در تولید کالا و خدمات در اقتصاد زیرزمینی باشد و در نتیجه احتمال فرار مالیاتی نیز به وجود می‌آید (صامتی و همکاران، ۱۳۸۸).

اقتصادی، ساختار و سیستم مالیاتی و ... مورد بررسی قرار گرفته‌است.

در ادبیات مربوط به فرار مالیاتی، تاکنون مولفه‌های زیادی برای تشریح رفتار فرار مالیاتی شهروندان مورد بررسی قرار گرفته است. برخی از این پژوهش‌ها عبارت است از آلینگهام و سندمو^۱ (۱۹۷۲)، کلویت فلتز^۲ (۱۹۸۳)، فین استین^۳ (۱۹۹۱)، کرچلر^۴ (۱۹۹۷)، فری و فلد^۵ (۲۰۰۲)، تورگلر^۶ (۲۰۰۳)، فلد و همکاران^۷ (۲۰۰۸)، آرجا و همکاران^۸ (۲۰۱۹) و دی میل (۲۰۱۹). برخی از عوامل رایج در این مطالعات که مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است، شامل نرخ مالیات، بار مالیاتی، سطح درآمد، منبع درآمد، حسابرسی (ممیزی) مالیاتی، جرایم مالیاتی، مخارج عمومی، خدمات عمومی، ذهنیت مالیاتی، اخلاق مالیاتی، سن، جنسیت، وضعیت تأهل، تحصیلات، سیستم (نظام) مالیاتی، بوروکراسی و دموکراسی بوده است.

برخی از مطالعات از قبیل ارویسکا و هادسن^۹ (۲۰۰۲)، مارشال^{۱۰} (۲۰۱۴) و آمینا و سانیا^{۱۱} (۲۰۱۵)، عامل مهم و تاثیرگذار در مدل رعایت مالیاتی فیشر را مورد بررسی قرار داده‌اند. این عوامل عبارت است از فرصت‌های عدم رعایت (تطابق)، ساختار (سیستم) مالیاتی، نگرش و تاثیر همتایان و عوامل جمعیت‌شناختی می‌باشد. فرصت عدم رعایت مالیاتی به معنای ایجاد زمینه مناسب برای مؤدیان برای عدم رعایت قوانین و مقررات مالیاتی است. عامل فرصت عدم رعایت (تطابق) شامل نرخ مالیات و سطح درآمد است. سیستم مالیاتی به معنای ویژگی ساختار مالیاتی یک کشور است که در صورت سازوکار نامناسب آن می‌تواند منجر به بروز فرار مالیاتی توسط مؤدیان شود که شامل احتمال کشف فرار مالیاتی و جرایم مالیاتی است. تأثیر و نگرش

6. Torgler

7. Feld et al

8. Arja et al

9. Orviska & Hudson

10. Marshal

11. Amina & Saniya

1. Allingham & Sandmo

2. Clotfelter

3. Feinstein

4. Kirchler

5. Frey & Feld

دانش مالیاتی نقش تعدیل‌کنندگی در روابط بین آن‌ها نداشته است.

دیمیل (۲۰۱۹)، به بررسی عوامل موثر بر فرار مالیاتی در کشور اتیوپی با استفاده از پرسشنامه و با رویکرد معادلات ساختاری پرداخت. نتایج مطالعه وی نشان داد که نرخ مالیاتی، سطح درآمد، احتمال کشف، جرایم مالیاتی، پیچیدگی سیستم مالیاتی، نقش دولت، اثر همتایان، سن، جنسیت و تحصیلات بر فرار مالیاتی تاثیرگذار بوده است.

برینک و پورکانو^۳ (۲۰۱۶)، در مطالعه‌ای به بررسی فرهنگ و ساختار اقتصادی بر اخلاق و فرار مالیاتی با استفاده از رویکرد معادلات ساختاری پرداختند. نتایج بررسی آن‌ها نشان داد که فرهنگ و ساختار اقتصادی هر دو به صورت مستقیم بر فرار مالیاتی تاثیرگذار می‌باشند. از سویی دیگر متغیر فرهنگ به صورت غیر مستقیم و از طریق اخلاق مالیاتی نیز بر فرار مالیاتی تاثیرگذار بوده است. طبق آن با افزایش اخلاق مالیاتی، فرار مالیاتی رو به کاهش می‌گذارد. در نهایت مطالعه آن‌ها نشان داد که اخلاق و فرار مالیاتی در بین کشورهای پیشرفته و در حال توسعه رفتار متفاوتی از خود نشان می‌دهد.

نمازی و اسماعیل پور (۱۳۹۹)، در مطالعه‌ای به بررسی تأثیر استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی (IFRS) بر فرار مالیاتی و اجتناب مالیاتی در کشور ایران با مراجعه به نظر اعضای حرفه‌ای حسابداری و مالیاتی، شامل اعضای جامعه حسابداران رسمی و ممیزان سازمان امور مالیاتی پرداختند. نتایج نشان داد یافته‌ها نشان داد استانداردهای بین‌المللی حسابداری تأثیر با اهمیت منفی در جلوگیری فرار مالیاتی و با اهمیت مثبت در جلوگیری از اجتناب مالیاتی دارد. رضایت مؤدیان مالیاتی، به‌عنوان یک متغیر تعدیلی، در روابط بالا معنادار نیست. پذیرش استانداردهای بین‌المللی حسابداری بر افزایش قابلیت اتکاء صورت‌های مالی

رشد تقاضای پول: از آنجایی که فعالیت‌های انجام شده در اقتصاد زیرزمینی عمدتاً به صورت پنهانی و غیرقانونی انجام می‌شوند، عاملان و فعالان در این بخش، سعی می‌کنند معاملات خود را تا حد امکان با پول‌های نقد انجام دهند تا از سیستم ثبت اطلاعات و نهادهای قانونی در امان باشند. در نتیجه می‌توان انتظار داشت با افزایش فعالیت اقتصاد زیرزمینی، تقاضا برای پول نقد و به دنبال آن نسبت پول در گردش افزایش یابد (عرب مازار یزدی، ۱۳۸۰).

۳ پیشینه پژوهش

دمیر و جاورسیک^۱ (۲۰۲۰)، به بررسی تغییرات قواعد معاملاتی، فرار مالیاتی و قانون بنفورد در کشور ترکیه پرداختند. نتایج مطالعه آن‌ها نشان می‌دهد که تغییر قواعد معاملاتی منجر به فرار مالیاتی شده و همچنین آن‌ها الگویی را نشان دادند که بر اساس آن می‌توان به کشف فرار مالیاتی با استفاده از انحراف در قانون بنفورد پرداخت.

جیاسچینو و فیچرا^۲ (۲۰۲۰)، در مطالعه‌ای به بررسی رابطه بین اخلاق مالیاتی و ارزش‌های اجتماعی بر فرار مالیاتی پرداختند. آن‌ها به این نتیجه رسیدند که افراد در پرداخت مالیاتی به شدت تحت تاثیر اطرافیان (همتایان) خود قرار دارند و با مشاهده رفتار آن‌ها، تغییراتی در سطح اخلاق مالیاتی خود ایجاد می‌کنند.

آرجا و همکاران (۲۰۱۹) در مطالعه‌ای به بررسی عوامل موثر بر فرار مالیاتی در بخشی از کشور اندونزی با استفاده از پرسشنامه و با رویکرد معادلات ساختاری پرداختند. آن‌ها عوامل موثر را در ۴ گروه عوامل سنتی، فرهنگ و شخصیتی، عوامل سازمانی و عوامل مربوط به اخلاق مالیاتی تقسیم بندی نموده و دانش مالیاتی را نیز به عنوان یک متغیر تعدیل کننده بر روابط این ۴ عامل با فرار مالیاتی بررسی نمودند. نتایج مطالعه آن‌ها نشان داد که هر ۴ عامل بر فرار مالیاتی تاثیرگذار بوده ولی

۳. Brink & Porcano

۱. Demir & Javorcik

۲. Gioacchino & Fichera

کشور و استفاده از روش‌ها و تکنولوژی‌های نوین جهت اطلاع مؤدیان و کادر مالیاتی مهم‌ترین عامل‌ها می‌باشند، در حالی که از دیدگاه کادر مالیاتی تأثیر وضعیت اقتصادی و شرایط سیاسی کشور از بقیه عوامل تأثیرگذارتر می‌باشند.

با توجه به توضیحات فوق، در این مطالعه ابتدا عوامل مربوط به مدل فرار مالیاتی فیشر (۱۹۹۲) و استفاده شده توسط دیمیل (۲۰۲۰)، در اختیار خبرگان قرار گرفت تا نظرات آن‌ها گردآوری و پرسشنامه نهایی تنظیم شود. پس از کسب نظرات خبرگان، اکثریت معتقد بودند که عوامل جمعیت شناختی نباید به صورت مستقیم وارد پرسشنامه شود. لذا سوالات مربوط به سن و جنسیت از بخش جمعیت شناختی حذف و همچنین مطابق نظر خبرگان، عامل دانش مالیاتی به عنوان یک متغیر تعدیل کننده مورد بررسی قرار گرفت.

۴ فرضیه‌های پژوهش

با توجه به مبانی نظری، فرضیه‌های این پژوهش به صورت زیر تدوین شده است.

فرضیه اول: فرصت عدم رعایت مالیاتی بر فرار مالیاتی تأثیر مثبت و معناداری دارد.

فرصت عدم رعایت مالیاتی به معنای ایجاد زمینه مناسب برای مؤدیان برای عدم رعایت قوانین و مقررات مالیاتی است. دو عامل تأثیرگذار بر فرصت عدم رعایت مالیاتی، طریق نرخ مالیات و سطح درآمد می‌باشد. نرخ مالیات مبلغ مالیاتی است که شهروندان یک کشور با توجه به اهداف مالیاتی و استاندارد جمع آوری مالیات به دولت پرداخت می‌کنند. همان‌گونه که پارک و هیون^۱ (۲۰۰۳) بیان کردند افزایش نرخ مالیاتی منجر به ایجاد انگیزه برای پیدا کردن راهی جهت کاهش درآمد و سود مشمول مالیات و به تبع آن کاهش مالیات پرداختی می‌شود. همچنین تانزی^۲ (۱۹۸۰) با استفاده از یک مدل اقتصادی به این نتیجه رسید که افزایش نرخ مالیاتی

تأثیر مثبت و معناداری دارد. افزایش قابلیت اتکاء صورت‌های مالی، به‌عنوان یک متغیر میانجی، برای فرار مالیاتی معنادار نیست، اما برای اجتناب مالیاتی معنادار است.

کیانی و همکاران (۱۳۹۹)، در مطالعه‌ای به بررسی روش‌های جلوگیری از فرار مالیاتی در صنعت ورزش در ایران پرداختند. براساس نتایج تحقیق، راهکارهای اختصاص همه یا بخشی از مالیات پرداختی به بخش ورزش، آموزش و ارتقای دانش مالیاتی، فرهنگ سازی برای بهبود بینش مالیاتی و به‌کارگیری ابزارهای تشویقی و تنبیهی جهت افزایش مسئولیت‌پذیری مالیات‌دهندگان به عنوان راهکارهایی برای جلوگیری از فرار مالیاتی در ورزش کشور شناسایی شدند.

رضاقلی زاده و عالمی (۱۳۹۸)، به بررسی تأثیر توسعه مالی بر فرار مالیاتی در ایران پرداختند. نتایج برآورد سری زمانی فرار مالیاتی نشان‌دهنده این است که روند فرار مالیاتی در ایران طی سال‌های ۱۳۹۴-۱۳۵۷ با وجود نوسانات عمده در مجموع افزایشی بوده است. یافته‌های حاصل از برآورد تأثیر توسعه مالی بر فرار مالیاتی نیز بیانگر این است که توسعه مالی کشور در بلندمدت و نیز در کوتاه‌مدت (با یک وقفه) تأثیر منفی و معنی‌دار بر حجم فرار مالیاتی داشته و عامل مهمی در محدودسازی بازار زیرزمینی و فرار مالیاتی است. همچنین افزایش تورم در بلندمدت منجر به افزایش فرار مالیاتی در کشور شده و در مقابل، افزایش تولید ناخالص داخلی، عاملی در جهت ممانعت از رشد بیشتر اقتصاد زیرزمینی و فرار مالیاتی است.

صیادی سومار و همکاران (۱۳۹۷)، به بررسی علل پدیده فرار مالیاتی در ایران با تأکید بر شکاف بین دیدگاه مؤدیان و کادر مالیاتی براساس مدل AHP (مطالعه موردی استان ایلام) پرداختند. نتایج بررسی آن‌ها نشان داد که از دیدگاه مؤدیان عواملی نظیر عدالت در دریافت و توزیع مالیات، شرایط سیاسی

^۲. Tanzi

^۱. Park & Hyun

لیونگ^۲ (۲۰۰۹)، افزایش در احتمال کشف موارد عدم رعایت قوانین و مقررات مالیاتی که از طریق حسابرسی مالیاتی انجام می‌شود، منجر به رعایت بیشتر مؤدیان خواهد شد. بنابراین طبق این عامل، انتظار تأثیر مثبتی بین احتمال کشف پایین‌تر و فرار مالیاتی وجود دارد.

بسیاری از مدل‌های اقتصادی بیانگر این واقعیت هستند زمانی که درجه جرایم و تنبیهات مالیاتی در کشوری کم باشد، احتمال فرار مالیاتی شهروندان افزایش می‌یابد. افزایش در نرخ جرایم مالیاتی، همواره باعث افزایش سطح افشای میزان درآمدهای مؤدیان می‌شود (آلینگهام و سندمو، ۱۹۷۲). پارک و هیون (۲۰۰۳)، در مطالعه‌ای در ارتباط با عوامل تأثیرگذار بر رعایت مالیاتی در کره، به این نتیجه رسیدند که افزایش جرایم مالیاتی منجر به ارائه میزان واقعی درآمد آن‌ها می‌شود. بنابراین طبق این عامل، انتظار تأثیر مثبتی بین میزان جرایم مالیاتی پایین و فرار مالیاتی وجود دارد.

یکی از مباحث مهم بر توانایی دولت‌ها در جمع آوری مالیات، وجود قوانین و مقررات مالیاتی مناسب است. وجود قوانین مالیاتی که پایدار نیست و به‌طور کلی کارایی پایینی دارد، سیستم مالیاتی را پیچیده کرده و به سمت فرار مالیاتی سوق می‌دهد (دی میل، ۲۰۱۹). استانکوسیسی و لئوناس^۳ (۲۰۱۵)، پیچیدگی را به عنوان یکی از عوامل تأثیرگذار در فرار مالیاتی در نظر گرفتند. سیستم مالیاتی ممکن است از دید اکثر شهروندان پیچیده به نظر برسد، زیرا بیشتر آن‌ها از تحصیلات متنوع، فرهنگ‌های مختلف و ... برخوردار بوده و ممکن است به وضوح قوانین و مقررات مالیاتی را درک نکنند. پالیل^۴ (۲۰۱۰)، در توضیح سیستم مالیاتی بیان کرد که اطلاعات مورد نیاز در اظهارنامه مالیاتی مؤدیان، باید در سطح حداقل بوده و به‌راحتی برای مؤدیان روشن و قابل درک بوده و از سیستم حسابداری آن‌ها قابل استخراج باشد. بنابراین طبق این عامل، انتظار تأثیر

با رعایت قوانین مالیاتی رابطه عکس دارد و در نتیجه با فرار مالیاتی رابطه مثبتی دارد. بنابراین طبق این عامل، انتظار تأثیر مثبتی بین نرخ مالیات و فرار مالیاتی وجود دارد.

از سویی دیگر، کارکنان و کارفرمایان با سطح درآمد نسبتاً پایین‌تر نسبت به دیگران، به دلیل شفافیت میزان حقوق و دستمزد و سایر مزایای مشمول مالیات، کمتر توانایی فرار مالیاتی دارند (دی میل، ۲۰۱۹). این گروه از محققان بر این عقیده‌اند که با افزایش میزان درآمد و دارایی‌ها، مؤدیان به دلیل پیشگیری از پرداخت مبالغ مالیاتی بیشتر، ترجیح می‌دهند اقدام به فرار مالیاتی کنند به‌خصوص در شرایطی که محاسبه مالیات به صورت پلکانی انجام می‌گیرد. بنابراین طبق این عامل انتظار تأثیر مثبتی بین سطح درآمد و فرار مالیاتی وجود دارد.

فرضیه دوم: سیستم مالیاتی بر فرار مالیاتی تأثیر مثبت و معناداری دارد.

سیستم مالیاتی به معنای ویژگی ساختار مالیاتی یک کشور است که در صورت سازوکار نامناسب آن می‌تواند منجر به بروز فرار مالیاتی توسط مؤدیان شود. عوامل تأثیرگذار بر سیستم مالیاتی شامل احتمال کشف، جرایم مالیاتی، پیچیدگی سیستم مالیاتی و نقش‌های قابل درک دولت است.

احتمال کشف پایین به معنای این است که سازمان امور مالیاتی قادر به شناسایی و کشف موارد عدم رعایت قوانین و مقررات نیست و در نتیجه شهروندان اقدام به فرار مالیاتی می‌کنند. مردم به‌طور معمول دوست دارند از مالیات خود اجتناب کنند به این امید و فکر که احتمالاً گرفتار نخواهند شد (دی میل، ۲۰۱۹). آلینگهام و سندمو (۱۹۷۲) بیان کردند یک افزایش در احتمال کشف، منجر به افشای بیشتر درآمد (سود) مشمول مالیات می‌شود. همچنین بر اساس دیدگاه الم^۱ (۲۰۱۲) و چاو و

³. Stankevicius & Leonas

⁴. Palil

¹. Alm

². Chau & Leung

مثبتی بین پیچیدگی سیستم مالیاتی و فرار مالیاتی وجود دارد.

مشروعیت، کارایی و اعتبار دولت‌ها بر رعایت کردن صحیح قوانین و مقررات مالیاتی شهروندان تأثیر می‌گذارد و متعاقباً باعث افزایش عواید مالیاتی و کاهش فرار مالیاتی می‌شود. کرچلر و همکاران^۱ (۲۰۰۸)، معتقدند که شهروندان و پرداخت کنندگان مالیات از ارائه منصفانه مالیات به دولت‌ها خودداری می‌کنند اگر سیستم مالیاتی و دولت با آن‌ها منصفانه رفتار نکند. به عبارتی دیگر، اگر دولت نتواند کالاهای و خدمات اساسی عمومی را ارائه دهد، شهروندان نیز تمایلی به پرداخت مالیات به دولت نخواهند داشت و در نتیجه فرار مالیاتی نیز افزایش می‌یابد. چیومیایا^۲ (۲۰۰۶)، عدم وجود شفافیت و پاسخگویی دولت‌ها در مصرف وجوه مربوط به مالیات را یکی از عوامل تأثیرگذار فرار مالیاتی شهروندان لحاظ کردند. هنان (۲۰۱۴)، بیان داشتند که اگر شهروندان متوجه شوند که درآمدهای مالیاتی در امور غیرضروری به مصرف می‌رسد، آن‌ها نیز تمایلی به پرداخت مالیات نداشته و در نتیجه موجب بروز فرار مالیاتی خواهد شد. بنابراین طبق این عامل، انتظار تأثیر مثبتی بین عدم شفافیت و پاسخگویی دولت‌ها بر فرار مالیاتی وجود دارد.

فرضیه سوم: تأثیر و نگرش همتایان، بر فرار مالیاتی تأثیر مثبت و معناداری دارد.

تأثیر و نگرش همتایان به معنای الگوبرداری مؤدیان از سایر مؤدیان در رعایت یا عدم رعایت قوانین و مقررات می‌باشد. عوامل تأثیرگذار بر تأثیر و نگرش همتایان شامل نگرش مؤدیان به مالیات و تأثیر همتایان است.

نگرش به فرار از پرداخت مالیات توسط آلاباده و همکاران^۳ (۲۰۱۱) به عنوان تمایل مالیات دهندگان برای پاسخ مطلوب یا نامطلوب به تقلب‌های مالیاتی تعریف شده است. انصاف در سیستم مالیاتی از

عوامل اصلی تغییر نگرش و برداشت مؤدیان می‌باشد. به طور کلی انتظار بر این است که مؤدیانی که نسبت به پرداخت مالیات، نگرش مناسبی ندارند، پرداخت مالیات را به عنوان یک وظیفه ندانسته و آن را نوعی اجبار دولت به شهروندان قلمداد می‌کنند. و بیشتر تمایل به فرار مالیاتی دارند. بنابراین طبق این عامل، انتظار تأثیر مثبتی بین نگرش نامناسب مؤدیان نسبت به مالیات و فرار مالیاتی وجود دارد.

افراد و شهروندان یک کشور در رعایت کردن یا رعایت نکردن قوانین و مقررات مالیاتی به افراد، گروه‌های دیگر و به‌طور کلی مقایسه در سطح اجتماع توجه می‌کنند و اگر این افراد تصور کنند نسبت به سایر گروه‌ها و افراد در سطح بالاتری در پرداخت مالیات قرار دارند، ممکن است میزان انطباق (رعایت) قوانین و مقررات توسط آن‌ها کاهش یابد (پالیل ۲۰۱۰، آلاباده و همکاران ۲۰۱۱). بنابراین طبق این دیدگاه انتظار تأثیر مثبتی بین توجه به دیدگاه همتایان و فرار مالیاتی قابل تصور است.

فرضیه چهارم: دانش مالیاتی عامل تعدیل‌کننده‌ای بر تأثیر هر یک از عوامل مؤثر بر فرار مالیاتی است.

چاو و لئونگ (۲۰۰۹)، دانش مالیاتی را به معنای توانایی پرداخت کنندگان مالیات در درک قوانین و مقررات مالیاتی در جهت رعایت یا عدم رعایت آن در نظر گرفتند. دانش عمومی در حوزه مالیات با رعایت قوانین و مقررات مالیاتی دارای رابطه معناداری است. کرچلر و همکاران (۲۰۰۸) بیان داشتند که دانش مالیاتی بالا منجر به رعایت بیشتر قوانین و مقررات و عدم دانش کافی منجر به عدم رعایت قوانین مالیاتی خواهد شد. علاوه بر این مطالعات مختلفی بر نقش دانش مالیاتی به عنوان یک متغیر تعدیل‌کننده بر عوامل مؤثر بر فرار

³. Alabede et al

¹. Kirchler et al

². Chiumya

گردآوری اطلاعات یک مطالعه پیمایشی پرسشنامه‌ای و کتابخانه‌ای می‌باشد. برای نگارش و جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز بخش مبانی نظری، مجلات تخصصی داخلی و خارجی مورد استفاده قرار گرفت. روش گردآوری داده‌ها پرسشنامه‌ای بوده که شامل سوالاتی با طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای بوده‌است. پرسشنامه اولیه مورد استفاده مربوط به مدل ۴ عاملی رعایت مالیاتی فیش (۱۹۹۲) بوده است که پس از دریافت نظرات خبرگان، پرسشنامه اولیه تعدیل شده است. جامعه آماری این پژوهش، مؤدیان انواع مشاغل مالیاتی بوده است. پرسشنامه اولیه در اختیار ۱۸ نفر از خبرگان با مشخصات زیر قرار گرفته‌است:

جدول ۱ ویژگی‌های خبرگان

تعداد	ویژگی‌های خبرگان
۵ نفر	اساتید دانشگاه
۸ نفر	رئیس امور حسابرسی مالیاتی (ممیزان کل)
۵ نفر	رئیس گروه حسابرسی مالیاتی (سر ممیزان مالیاتی)
۱۸ نفر	مجموع

۱) ۱۰ ضریب تعداد شاخص‌های مدل اندازه‌گیری که دارای بیشترین شاخص در میان مدل‌های اندازه‌گیری مدل اصلی پژوهش است.

۲) ۱۰ ضریب بیشترین روابط موجود در بخش ساختاری مدل اصلی پژوهش که به یک متغیر مربوط می‌شود.

با توجه به روش اشاره شده، انتخاب حداقل ۴۰ نمونه (۴*۱۰)، برای آزمون فرضیه‌ها کافی است. با این اوصاف از ۱۵۸ نمونه استفاده شده است.

همچنین برای آزمون فرضیه‌ها از مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده شده است. مدل معادلات ساختاری^۲ یک ساختار علی ویژه بین

مالیاتی مورد تاکید قرار گرفته‌است (آرجا و همکاران، ۲۰۱۹). چرا که انتظار بر این است که مؤدیان مالیاتی که دارای دانش مالیاتی بالاتری هستند و نسبت به قوانین و مقررات مالیاتی اطلاعات بیشتری دارند، در مواجهه با فرصت‌های مربوط به فرار مالیاتی واکنش بیشتری از خود نشان دهند. در واقع این گروه از مؤدیان، راه‌های فرار مالیاتی و یا حتی تبعات فرار مالیاتی را بهتر درک نموده و بر اساس آن تصمیم‌گیری می‌کنند.

۵ روش شناسی پژوهش

این پژوهش از نوع تحقیق همبستگی، توصیفی و تحلیل محتوا بوده و از نظر هدف کاربردی و از نظر

در نهایت نظرات و پیشنهادات خبرگان دریافت و در نهایت حدود ۵۱۲ پرسشنامه بین مؤدیان مالیاتی برای سال ۱۳۹۸ و نیمه اول ۱۳۹۹ در سراسر کشور توزیع و در نهایت تعداد ۱۵۸ پرسشنامه کامل جمع‌آوری و مورد بررسی قرار گرفت. برای اطمینان از کافی بودن نمونه لازم نیز از یکی از قواعد شناخته شده برای تعیین حداقل نمونه لازم در نرم افزار PLS که توسط بارکلای و همکاران^۱ (۱۹۹۵) ارائه شده است، استفاده شد. طبق روش فوق، حداقل حجم نمونه لازم برای استفاده در نرم افزار PLS، برابر است با بزرگترین مقدار حاصل از دو قاعده زیر:

^۲ Structural Equation Model (SEM)

^۱ Barclay et al

۲- تهیه پرسشنامه برای سنجش متغیرها: تعیین گویه‌های سنجش هر متغیر اصلی؛

۳- تدوین فرضیه‌های تحقیق: تعیین روابط میان متغیرهای اصلی مدل؛

۴- طراحی مدل مفهومی براساس فرضیه‌های تحقیق؛

۵- توزیع پرسشنامه‌ها و گردآوری داده‌ها؛

۶- طراحی مدل ساختاری و اجرای مدل با استفاده از نرم افزار مناسب.

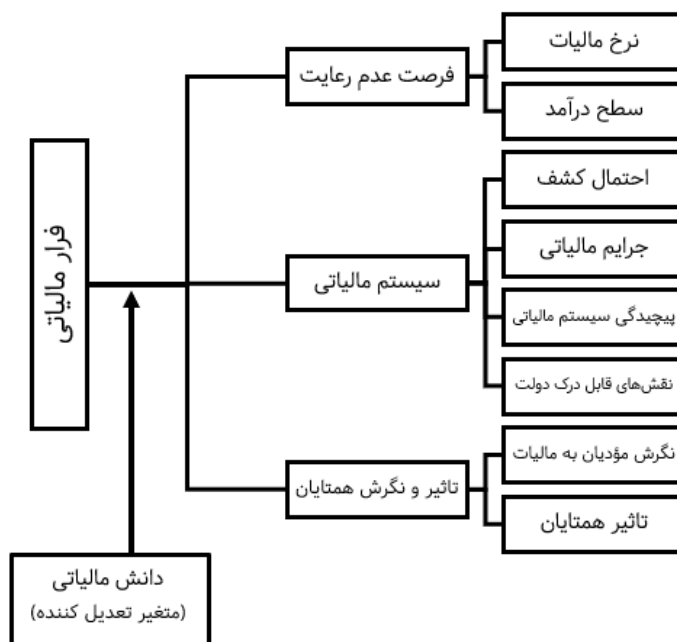
چارچوب مفهومی پژوهش

چارچوب مفهومی این پژوهش به صورت زیر است:

مجموعه‌ای از متغیرهای پنهان و متغیرهای مشاهده‌پذیر است. با استفاده از مدل معادلات ساختاری روابط بین متغیرهای پنهان با یکدیگر و نیز گویه‌های سنجش هر متغیر پنهان با متغیر مربوط قابل بررسی است. مدل‌های نظری چند متغیره را نمی‌توان با شیوه دو متغیری که هر بار تنها رابطه یک متغیر مستقل با یک متغیر وابسته در نظر گرفته می‌شود، ارزیابی کرد. مدل معادلات ساختاری یکی از انواع تحلیل‌های همبستگی است که در دسته تحلیل ماتریس کوواریانس یا ماتریس همبستگی قرار می‌گیرد. گام‌های انجام تحقیق با استفاده از تکنیک مدلیابی معادلات ساختاری به شرح زیر است:

۱- شناسایی متغیرهای اصلی تحقیق؛

شکل ۱ چارچوب مفهومی پژوهش

با توجه به چارچوب مفهومی فوق، متغیرهای تشکیل دهنده هر یک از عوامل و تعداد سوالات پرسشنامه این پژوهش عبارت است از:

جدول ۲ انواع متغیرهای آشکار و مکنون

تعداد سوالات در پرسشنامه	عوامل مؤثر (متغیرهای مکنون درجه دوم)	متغیرهای اصلی (متغیرهای مکنون درجه اول)	نوع متغیر
۴ سوال	-	فرار مالیاتی	وابسته
۳ سوال	نرخ مالیات	فرصت عدم رعایت (عدم تطابق)	مستقل
۳ سوال	سطح درآمد		
۳ سوال	احتمال کشف		
۴ سوال	جرایم مالیاتی	سیستم مالیاتی	مستقل
۴ سوال	پیچیدگی سیستم مالیاتی		
۳ سوال	نقش‌های قابل درک دولت	تاثیر و نگرش هم‌تایان	مستقل
۵ سوال	رفتار مربوط به فرار مالیاتی		
۳ سوال	تاثیر هم‌تایان در فرار مالیاتی		
۳ سوال	-	دانش مالیاتی	تعدیل کننده
۳۵ سوال	مجموع سوالات پرسشنامه		

تجزیه و تحلیل داده‌های خود را با احتساب خطای اندازه‌گیری گزارش دهند (داوری و رضازاده، ۱۳۹۲).

۶ یافته‌های پژوهش

آمار توصیفی

نتایج آمار توصیفی حاصل از بخش اول پرسشنامه به صورت زیر می‌باشد:

در این پژوهش، جهت بررسی عوامل مؤثر بر فرار مالیاتی در ایران، از رویکرد معادلات ساختاری استفاده شد. الگوسازی معادلات ساختاری یکی از انواع روش‌های آماری است که، بررسی ارتباطات میان چندین متغیر در یک الگو را فراهم می‌سازد. یکی از مهم‌ترین دلایل استفاده زیاد پژوهش‌گران از این رویکرد این است که الگوسازی معادلات ساختاری، روشی جامع برای آزمودن تئوری است. دلیل دیگر، لحاظ نمودن خطای اندازه‌گیری توسط این روش است که به پژوهشگر اجازه می‌دهد تا

جدول ۳ آمار توصیفی پاسخ دهندگان

متغیر	شاخص	فراوانی	درصد
جنسیت	مرد	۱۱۲	۰/۷۱
	زن	۴۶	۰/۲۹
سن	کمتر از ۳۰	۴۶	۰/۲۹
	بین ۳۰ تا ۵۰	۹۸	۰/۶۲
	بالای ۵۰ سال	۱۴	۰/۰۹
وضعیت ازدواج	مجرد	۷۶	۰/۴۸
	متاهل	۸۲	۰/۵۲
آخرین سطح تحصیلات	فوق دیپلم و پایین تر	۲۹	۰/۱۸
	لیسانس	۹۶	۰/۶۱
	فوق لیسانس و بالاتر	۳۳	۰/۲۱
جایگاه/وضعیت در واحد تجاری	مالک	۶۲	۰/۴۰
	کارمند	۹۶	۰/۶۰
	صادرات/واردات	۱۴	۰/۰۹
فعالیت اصلی واحد تجاری	عمده/خرده فروشی	۵۸	۰/۳۷
	ساخت و ساز	۱۳	۰/۰۸
	خدماتی	۵۷	۰/۳۶
	تولیدی	۱۶	۰/۱۰
جمع		۱۵۸	٪۱۰۰

پایایی ترکیبی و برای روایی نیز ابتدا از روایی همگرا و سپس روایی واگرا استفاده شده است.

بررسی پایایی

برای بررسی پایایی از ضرایب بارهای عاملی، ضرایب آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی استفاده شده که نتایج آن در جداول زیر خلاصه شده است.

مقدار مناسب برای ضرایب بارهای عاملی، $0/4$ می باشد (داوری و رضازاده، ۱۳۹۲). نتایج بررسی ضرایب بارهای عاملی نشان دهنده این است که تمامی ۳۷ سوال دارای ضرایب عاملی بالای $0/4$ می باشد.

نتایج جدول ۳ نشان می دهد ۷۱ درصد از پاسخ دهندگان مرد و ۲۹ درصد را نیز زنان تشکیل دادند. همچنین نتایج نشان می دهد که از مجموع پاسخ دهندگان، حدود ۶۱ درصد دارای مدرک کارشناسی و همچنین حدود ۴۰ درصد نیز مالک مشاغل بوده اند. نتایج آمار توصیفی نشان می دهد که فعالیت شغلی بیشتر پاسخ دهندگان عمده/خرده فروشی و خدماتی بوده است.

برای بررسی عوامل موثر بر فرار مالیاتی، ابتدا نتایج پرسشنامه گردآوری شده از نظر پایایی، روایی مورد آزمون قرار گرفته است. برای بررسی پایایی از ضرایب بارهای عاملی، ضرایب آلفای کرونباخ و

همچنین نتایج بررسی آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی (CR) سازه‌های مدل به صورت زیر می‌باشد:

جدول ۴ بررسی پایایی متغیرها

متغیرهای اصلی	ضریب آلفای کرونباخ	معیار CR	عوامل موثر	ضریب آلفای کرونباخ	معیار CR
فرار مالیاتی	۰/۹۱۳	۰/۸۳۹	فرار مالیاتی	۰/۸۱۳	۰/۸۳۹
فرصت عدم رعایت	۰/۸۷۱	۰/۸۳۵	نرخ مالیات	۰/۷۱۷	۰/۷۴۱
سیستم مالیاتی	۰/۸۵۸	۰/۸۷۲	سطح درآمد	۰/۸۳۴	۰/۸۰۱
			احتمال کشف	۰/۸۴۱	۰/۸۰۳
			جرایم مالیاتی	۰/۸۵۴	۰/۹۱۲
			پیچیدگی سیستم مالیاتی	۰/۷۷۵	۰/۸۱۶
			نقش‌های قابل درک دولت	۰/۸۰۸	۰/۸۸۷
			نگرش مؤدیان به مالیات	۰/۷۹۳	۰/۸۳۴
تاثیر و نگرش همتایان	۰/۸۳۳	۰/۸۵۴	تاثیر همتایان در فرار مالیاتی	۰/۸۲۲	۰/۸۹۴

که نتایج نشان می‌دهد، مقدار پایایی ترکیبی برای تمام سازه‌ها (متغیرهای پنهان) قابل قبول می‌باشد و نیاز به حذف یا تعدیل سوالات نیست.

بررسی روایی

برای بررسی روایی، هم روایی همگرا و هم روایی واگرا مورد بررسی قرار گرفته که نتایج آن در جدول زیر خلاصه شده است:

جدول ۵ بررسی روایی متغیرها

متغیرهای اصلی	روایی همگرا (AVE)	عوامل موثر	روایی همگرا (AVE)
فرار مالیاتی	۰/۷۹۵	فرار مالیاتی	۰/۷۹۵
فرصت عدم رعایت (عدم تطابق)	۰/۸۷۹	نرخ مالیات	۰/۶۳۹
سیستم مالیاتی	۰/۸۹۶	سطح درآمد	۰/۷۵۴
		احتمال کشف	۰/۷۵۷
		جرایم مالیاتی	۰/۷۹۷
		پیچیدگی سیستم مالیاتی	۰/۷۳۳
		نقش‌های قابل درک دولت	۰/۷۲۴
		نگرش مؤدیان به مالیات	۰/۷۳۹
تاثیر و نگرش همتایان	۰/۹۱۳	تاثیر همتایان در فرار مالیاتی	۰/۷۳۸

¹ Nunnally & Bernstein

دیگر. فورنل و لارکر (۱۹۸۱)، بیان می‌کنند که روایی واگرا وقتی در سطح قابل قبول است که میزان AVE برای هر سازه بیشتر از واریانس اشتراکی بین آن سازه و سازه‌های دیگر در مدل باشد. برای بررسی روایی واگرا، از ماتریس فورنل و لارکر استفاده شده است که نتایج آن نشان می‌دهد که سازه‌ها (متغیر مکنون) در مدل تعامل بیشتری با شاخص‌های خود دارند.

آزمون فرضیه‌ها

پس از بررسی و اطمینان از پایایی و روایی و همچنین انجام آزمون‌های مرتبط با برازش مدل ساختاری و برازش کلی مدل و اطمینان از تایید نتایج، به بررسی فرضیه‌های پژوهش پرداخته شده است. نتایج مربوط به فرضیه‌ها در جدول زیر خلاصه شده است:

معیار AVE میزان همبستگی یک سازه با شاخص‌های خود را نشان می‌دهد که هر چه این همبستگی بیشتر باشد، برازش نیز بهتر صورت می‌گیرد (بارکلی و همکاران^۱، ۱۹۹۵). فورنل و لارکر^۲ (۱۹۸۱)، معیار AVE را برای سنجش روایی همگرا معرفی نموده و اظهار داشتند که در مورد آن، مقدار بحرانی عدد 0/5 است. بدین معنی که مقداری AVE بالای 0/5 روایی همگرای قابل قبول را نشان می‌دهد.

بررسی روایی واگرا

روایی واگرا میزان رابطه یک سازه با شاخص‌هایش را در مقایسه رابطه آن سازه با سایر سازه‌ها نشان می‌دهد. به طوری که روایی واگرای قابل قبول یک مدل حاکی از آن است که یک سازه در مدل تعامل بیشتری با شاخص‌های خود دارد تا با سازه‌های

جدول ۶ آزمون فرضیه‌ها

متغیرهای اصلی	ضریب مسیر	معناداری	عوامل مؤثر	ضریب مسیر	معناداری
فرصت عدم رعایت (عدم تطابق)	0/033	0/023	نرخ مالیات	0/926	0/000
			سطح درآمد	0/846	0/018
			احتمال کشف	0/918	0/024
سیستم مالیاتی	0/029	0/000	جرایم مالیاتی	0/874	0/000
			پیچیدگی سیستم مالیاتی	0/857	0/043
			نقش‌های قابل درک دولت	0/837	0/000
تاثیر و نگرش همتایان	0/051	0/328	رفتار مربوط به فرار مالیاتی	0/878	0/006
			تاثیر همتایان در فرار مالیاتی	0/933	0/038

یک از سازه‌ها نیز بیانگر این موضوع است که تمامی متغیرها در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار می‌باشند که به معنای انتخاب درست عوامل تشکیل دهنده هر یک از سازه‌ها می‌باشد. همچنین ضریب تعیین تعدیل هر یک از مدل‌ها نیز در جدول زیر آورده شده است:

نتایج جدول فوق نشان می‌دهد در سطح اطمینان ۹۵ درصد، متغیرهای فرصت عدم رعایت، سیستم مالیاتی با متغیر فرار مالیاتی رابطه مثبت و معناداری دارد. یعنی هر کدام از این عوامل، تاثیر مثبت و معناداری بر فرار مالیاتی دارند. از سویی دیگر متغیر تاثیر و نگرش همتایان با فرار مالیاتی رابطه معناداری ندارد. علاوه بر این، بررسی عوامل تشکیل دهنده هر

². Fornell & Larcker

¹. Barclay et al

جدول ۷ ضریب تعیین متغیرها

متغیرهای اصلی	عوامل موثر	ضریب تعیین
فرار مالیاتی	-	۰/۸۹۷
فرصت عدم رعایت (عدم تطابق)	نرخ مالیات	۰/۹۰۱
	سطح درآمد	۰/۸۸۵
	احتمال کشف	۰/۸۷۱
سیستم مالیاتی	جرایم مالیاتی	۰/۹۴۷
	پیچیدگی سیستم مالیاتی	۰/۸۱۵
	نقش‌های قابل درک دولت	۰/۹۱۸
تاثیر و نگرش هم‌تایان	نگرش مؤدیان به مالیات	۰/۸۹۳
	تاثیر هم‌تایان در فرار مالیاتی	۰/۸۶۹

در طی سال‌های مختلف و شفافیت پایین قوانین و مقررات مالیاتی از دیدگاه مؤدیان منجر به پیچیدگی سیستم مالیاتی و فرار مالیاتی می‌شود. عدم درک مناسب و شفافیت دولت از وجوه جمع‌آوری شده ناشی از مالیات و عدم ارائه خدمات عمومی ناکافی از دیدگاه مؤدیان نیز منجر به این می‌شود که آن‌ها نسبت به دولت اعتماد کافی نداشته و در نتیجه دست به فرار مالیاتی بزنند.

در ادامه طبق نظر خبرگان، ضمن تایید پرسشنامه اولیه و عوامل و سوالات تشکیل دهنده آن، تعدادی از آن‌ها اعتقاد داشتند که می‌توان دانش مالیاتی را به عنوان یک متغیر تعدیل کننده مورد بررسی قرار داد. از این رو طبق مبانی نظری و به تبعیت از نظرات خبرگان، عامل دانش مالیاتی به عنوان متغیر تعدیل کننده بر رابطه عوامل تشکیل دهنده فرار مالیاتی مورد بررسی قرار گرفته است. برای بررسی این موضوع متغیر تعدیل کننده به صورت مجزا در هر یک از سازه‌ها وارد مدل شده است. خلاصه نتایج به صورت زیر می‌باشد:

نتایج جدول فوق نشان دهنده مقادیر مناسب ضریب تعیین هر یک از متغیرهای مکنون و وابسته می‌باشد. ضریب تعیین بیانگر این موضوع است که چند درصد تغییرات متغیر وابسته تحت تاثیر عوامل تشکیل دهنده بوده است. ضریب تعیین مدل اصلی این پژوهش (عوامل تشکیل دهنده فرار مالیاتی)، حدود 0/897 می‌باشد. یعنی حدود ۹۰ درصد تغییرات فرار مالیاتی توسط عوامل تشکیل دهنده در این مطالعه پوشش داده شده است.

به طور کلی مطابق مبانی نظری انتظار بر این است که هر چه فرصت‌های عدم رعایت و پیچیدگی سیستم‌های مالیاتی در کشوری افزایش یابد، این انگیزه در مؤدیان ایجاد می‌شود که اقدام به فرار مالیاتی کنند. بنابراین با افزایش نرخ مالیاتی و سطح درآمد، این فرصت برای مؤدیان فراهم می‌شود که جهت جلوگیری از پرداخت مالیات، به دنبال روش‌هایی برای فرار مالیاتی باشند. همچنین احتمال کشف پایین فرار مالیاتی در اثر ضعف سازمان امور مالیاتی، جرایم پایین ناشی از فرار مالیاتی و کم ارزش بودن این جرایم از دید مؤدیان مالیاتی و تنبیه نشدن آن‌ها از جرایم دوره‌های گذشته، باعث ایجاد انگیزه برای فرار مالیاتی می‌شود. همچنین پیچیدگی زیاد سیستم مالیاتی، از عوامل موثر در فرار مالیاتی به شمار می‌آید چرا که عدم یکنواختی قوانین مالیاتی

جدول ۸ بررسی نقش تعدیل‌کنندگی دانش مالیاتی

متغیرهای تعدیل‌کننده	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی (CR)	AVE	ضریب مسیر	آماره t
دانش مالیاتی * فرصت عدم رعایت	۰/۸۹۳	۰/۸۷۹	۰/۶۶۳	۰/۰۳۳	۰/۰۲۳
دانش مالیاتی * سیستم مالیاتی	۰/۸۵۳	۰/۸۵۶	۰/۶۴۵	۰/۰۲۴	۰/۰۰۰
دانش مالیاتی * تاثیر نگرش همتایان	۰/۷۸۵	۰/۸۲۵	۰/۷۴۲	۰/۰۲۷	۰/۲۳۹

نتایج جدول فوق نشان می‌دهد که با بررسی آمار t، دانش مالیاتی بر رابطه بین شاخص‌های فرصت عدم رعایت و سیستم مالیاتی در فرار مالیاتی تاثیرگذار بوده ولی بر رابطه بین تاثیر نگرش همتایان و فرار مالیاتی تاثیر معناداری ندارد. همچنین همان‌گونه که جدول فوق نشان می‌دهد هر یک از متغیرهای تعدیل‌کننده از نظر پایایی و روایی نیز مورد تایید می‌باشد.

۷ نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش، شناسایی عوامل تاثیرگذار بر فرار مالیاتی می‌باشد. ۸ مورد تاثیرگذار بر فرار مالیاتی طبق پرسشنامه ۴ عاملی تعدیل شده فیشر (۱۹۹۲)، مورد بررسی قرار گرفت. بر اساس پرسشنامه توزیع شده بین مؤدیان مالیاتی، نتایج بیانگر این است که عوامل عدم رعایت (نرخ مالیات و سطح درآمد) و سیستم مالیاتی (احتمال کشف، جرایم مالیاتی، پیچیدگی سیستم مالیاتی و نقش‌های قابل درک دولت) در توضیح رفتار فرار مالیاتی مؤدیان تاثیرگذار می‌باشد. نتایج این پژوهش با نتایج دیمیل (۲۰۱۹) و آرجا و همکاران (۲۰۱۹) همراستا می‌باشد. در حالی که تاثیر و نگرش همتایان (رفتار مربوط به فرار مالیاتی و تاثیر همتایان در فرار مالیاتی) عامل تاثیرگذاری در فرار مالیاتی نبوده است. همچنین نتایج آزمون‌های اضافی نشان داد که دانش مالیاتی همچنین به عنوان یک عامل تعدیل‌کننده می‌تواند بر رابطه عوامل تاثیرگذار بر فرار مالیاتی، نقش به‌سزایی داشته باشد. به عبارتی دیگر، دانش مالیاتی بالا، منجر به این می‌شود که مؤدیان مالیاتی از تبعات فرار مالیاتی آگاه‌تر بوده و در تصمیمات

آن‌ها برای اقدام به فرار مالیاتی تاثیرگذار باشد. نتایج بدست آمده از بخش تعدیل‌کنندگی دانش مالیاتی، در برخی از جنبه‌ها با مطالعه آرجا و همکاران (۲۰۱۹) همراستا می‌باشد.

نتایج بدست آمده از این مطالعه می‌تواند در تصمیمات سازمان امور مالیاتی و قانون‌گذاران برای اطمینان از وصول مالیات‌ها و جلوگیری از فرار مالیاتی تاثیرگذار باشد. نرخ پایین جرایم مالیاتی که عمده‌تاً نمی‌تواند عامل بازدارنده‌ای برای جلوگیری از فرار مالیاتی باشد، می‌تواند توسط قانون‌گذاران در قوانین مالیاتی مدنظر قرار بگیرد. از سویی دیگر به سازمان امور مالیاتی پیشنهاد می‌گردد با برگزاری دوره‌های مختلف آگاهی‌رسانی برای کارکنان، سطح توانایی آن‌ها را برای کشف موارد فرار مالیاتی افزایش دهند چرا که همان‌طور که نتایج نشان داد، احتمال کشف پایین یکی از عوامل مهم در فرار مالیاتی است. ضمناً پیشنهاد می‌گردد، دولت همواره اطلاع‌رسانی‌های مفید در ارتباط با مالیات وصول شده، نحوه مصرف این وجوه و ... فراهم نموده تا از این طریق اعتماد مردم به دولت افزایش یابد. همچنین به سازمان امور مالیاتی پیشنهاد می‌گردد از طریق شبکه‌های ارتباط جمعی مانند رادیو، تلویزیون و ... دانش مالیاتی مؤدیان را افزایش دهد چرا که دانش مالیاتی عامل تاثیرگذاری بر رابطه بین سایر عوامل در فرار مالیاتی می‌باشد.

منابع

- Alabede, J. O., Ariffin, Z. Z., & Idris, K. M. (2011). Individual taxpayers' attitude and compliance behaviour in Nigeria: The moderating role of financial condition and risk preference. *Journal of Accounting and Taxation*, 3(5), 91 - 104.
- Allingham, M. G., & Sandmo, A. (1972). Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis. *Journal of Public Economics*, 1, 323 - 338.
- Alm, J., McClell, G. H., & Schulze, W. D. (1992). Why do people pay taxes? *Journal of Public Economics*, 48(1), 21 - 38.
- Alm, J. (2012). Measuring, Explaining and Controlling Tax Evasion: Lesson from theory, experiment and field studies. *International Tax and Public Finance*, 19(1), 54 - 77.
- Amina, A., & Saniya, K. (2015). Tax Compliance and Its Determinant the Case of Jimma Zone, Ethiopia. *International Journal of Research in Social Sciences*, 6(2), 7 - 21.
- Arab Mazar Yazdi, A. (2001). The black economy in Iran, its size, causes and effects in the last three decades. *Quarterly Journal of Planning and Budgeting*, 6 (2 and 3), 3-60. (In Persian).
- Arja Sadjiarto, Agatha Nathania Susanto, Evania Yuniar, Melissa Gunawan Hartanto. (2019). Factors Affecting Perception of Tax Evasion Among Chindos. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 144(3), 487-493
- Barclay, D., Higgins, C., & Thompson, R. (1995). The partial least square (PLS) illustration. *Technology studies*, 2(2), 285-309
- Brink, W.D. and Porcano, T.M. (2016), "The Impact of Culture and Economic Structure on Tax Morale and Tax Evasion: A Country-Level Analysis Using SEM", *Advances in Taxation* 23(2), 87-123.
- Chau, G., & Leung, P. (2009). A critical review of Fischer tax compliance model: A research synthesis. *Journal of Accounting and Taxation*, 1, 34 - 40.
- Chen, B.-L. (2003). Tax evasion in a model of endogenous growth. *Review of Economic Dynamics*, 6, 381 - 403.
- Chiumya, C. (2006). Counteracting Tax Evasion in Malawi: An Analysis of the Methods and a Quest for Improvement. International Graduate School of Social Sciences. Yokohama: Yokohama National University.
- Clotfelter, C. T. (1983). Tax Evasion and Tax Rates: An Analysis of Individual Returns. *The Review of Economics and Statistics*, 65(3), 363 - 373
- Davari, Ali, Rezazadeh, Arash. (2012). Structural equation modeling with PLS software. University Jihad, Publishing Organization. (In Persian).
- Demir, B. Javorcik, B. (2020). Trade policy changes, tax evasion and Benford's law. *Journal of*

- Development Economics, 144(1), 33-59.
- Demle, E. (2019). Determinants of Tax Evasion in Addis Ababa City Administration: The Case of Bole Sub City Category "A" Taxpayers. A thesis submitted in partial fulfillment of the Requirements for the degree of Master of Science in Accounting and finance.
- Fagariba, C. J. (2016). Perceptions of Causes of SMEs and Traders Tax Evasion: A Case of Accra Metropolis, Ghana. *American Journal of Economics*, 6(2), 116 - 137.
- Feinstein, J. (1991). An Econometric Analysis of Income Tax Evasion and Its Detection. *The RAND Journal of Economics*, 22(1), 14-35 .
- Feld, L. P., Torgler, B. and Dong, B. (2008). Tax morale, deterrence and social learning after German unification', School of Economics and Finance Discussion Paper and Working Paper no. 232, Queensland University of Technology.
- Fornell, C., Larcker, D. F. (1981). Evaluating Structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of marketing research*, 39-50.
- Frey, Bruno S. & Feld, Lars P. (2002). "Deterrence and Morale in Taxation: An Empirical Analysis," CESifo Working Paper Series 760, CESifo.
- Gioacchino, D., Fichera, D. (2020). Tax evasion and tax morale: A social network analysis. *European Journal of Political Economy*, 65(3), 65-89.
- Hannan, A. (2014). The Determinants of Tax Evasion in Pakistan-A Case Study of Southern Punjab. *International Journal of Development and Economic Sustainability*, 2(4), 50 - 69.
- Harris, K. (1989). On Requiring the Correction of Error Under the Federal Tax Law. *The Tax Lawyer*, 42(3), 515-576 .
- Johns, A., & Slemrod, J. (2008). The Distribution of Income Tax Noncompliance. *National Tax Journal*, 63(3), 397 - 418.
- Kiani, M., Shabani Moghadam, K., and Nazari, L. (2020). Investigating the methods of preventing tax evasion in the sports industry in Iran. *Applied Research in Sports Science, Education Without Borders*, (3) 17, 2-29. (In Persian).
- Kidwell, J.M., Stevens, R.E. & Bethke, A.L. (1987). Differences in ethical perceptions between male and female managers: Myth or reality?. *J Bus Ethics* 6, 489-493.
- Kirchler, E. (1997). Balance between giving and receiving: Tax morality and satisfaction with fiscal policy as they relate to the perceived just distribution of public resources. *Reitaku International Journal of Economic Studies*, 5, 59-70.
- Kirchler, E., Hoelzl, E., & Wahl, I. (2008). Enforced versus voluntary tax compliance: The "slippery slope"

- framework. *Journal of Economic Psychology*, 29, 210 - 225.
- Lidia, X. (2011). Tax Planning, Avoidance and Evasion in Australia 1970-2010: The Regulatory Responses and Taxpayer Compliance. *Review Law Journal*, 20(1), 1 - 37.
- Mansor, M., & Gurama, Z. (2016). The Determinants of Tax Evasion in Gombe State Nigeria. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 11(13), 165 - 170.
- Marshal, M. A. (2014). The Impact of Tax Evasion on Revenue Collection Performance in Tanzania: A Case Study of Tanga Tax Region. Mzumbe University, Corporate Management. Dar es Salaam: Mzumbe University.
- McGee, R. W. (2016). The Ethics of tax evasion: an empirical study of Chinese opinion. *Journal of Accounting, Ethics & Public Policy*, 17(4), 1045 - 1083.
- Namaz i, M., Esmailpour, H. (2020). Impacts of International Financial Reporting Standards (IFRS) on Tax Evasion and Tax Avoidance. *Journal of Accounting of Knowledge*, 11(1), 1-33. (In Persian).
- Nunally, J. C., Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory* (3rd ed). New York, NY: McGraw-Hill.
- Orviska, M., & Hudson, J. (2002). Tax evasion, civic duty and the law abiding citizen. *European Journal of Political Economy*, 19, 83 - 102.
- Palil, N. R. (2010). Tax Knowledge and Tax Compliance Determinants in Self-Assessment System in Malaysia. Birmingham Business School, Accounting and Finance. Birmingham: University of Birmingham.
- Park, C.-G., & Hyun, J. K. (2003). Examining the determinants of tax compliance by experimental data: a case of Korea. *Journal of Policy Modeling*, 25(8), 673 - 684.
- Pirayie, KH., Rajaie, H. (2015). Measuring the underground economy in Iran and examining its causes and effects. *Quarterly Journal of Strategic and Macro Policies*, 3(9), 21-42. (In Persian).
- Rezagholizadeh, M., Alami, A. (2019). The Effect of Financial Development on Tax Evasion in Iran. *Iranian Journal of Economic Research*, 24(80), 105-150. (In Persian).
- Sameti, M., Sameti, M., Dalali Milan, A. (2023). Estimating the Underground Economy in Iran (1965-2005): A MIMIC Approach. *International Economics Studies*, 35(2), 89-114. (In Persian).
- Sayadisomar, A., Rahnama roodposhti, F., kakaei tabar, Z. (2018). The Causes of Tax Evasion in Iran with Concentration in Gap View of Taxpayers and Tax Staff Based on the AHP Model. *Journal of Accounting Research*, 8(1), 27-52. (In Persian).
- Schneider, F. (2005). Shadow Economics Around the World. What to We Really Know. *European Journal of Political Economy*, 21.(۳)
- Stankevicius, E., & Leonas, L. (2015). Hybrid approach model for prevention of

- tax evasion and fraud. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 383 - 389.
- Tanzi, V. (1980). Inflationary Expectations, Economic Activity, Taxes, and Interest Rates. *The American Economic Review*, 70(1), 12 - 21.
- Torgler, B. (2003). Tax Morale, Rule-Governed Behaviour and Trust. *Constitutional Political Economy*, 14(2), 119-140.
- Tran-Nam, B., & Glover, J. (2002). Tax reform in Australia: Impacts of tax compliance costs on small business. *Journal of Australian Taxation*, 5, 338.
- Weeks, W.A., Moore, C.W., McKinney, J.A. (1999). The Effects of Gender and Career Stage on Ethical Judgment. *Journal of Business Ethics*, 20, 301-313